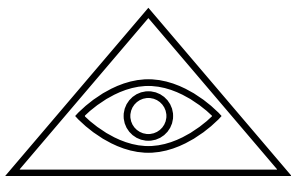

Religiestress

Religiestress

Hoe je te bevrijden van deze eigentijdse kwelgeest

Tom Mikkers

Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

KERK EN WERELD

Dit boek werd mede mogelijk dankzij een bijdrage van Kerk en Wereld.

www.uitgeverijmeinema.nl

Ontwerp omslag: Mulder van Meurs, Amsterdam

Ontwerp binnenwerk: Marjorie Specht, www.ontwerpkantoor.nl

Illustratie omslag: Joep Bertrams

ISBN 978 90 211 4422 1

NUR 700; 740

© 2012 Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

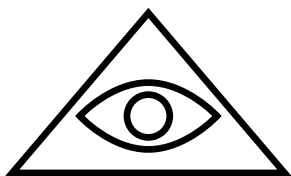
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

TEN GELEIDE	9
PROLOOG	
De verleiding van extreme posities	15
Peter Nissen	
SYMPTOMEN & ZIEKTEBEELD	
Inleiding	21
Ik ben gelukkig zonder jou	24
Groeten en doorlopen	27
Wie bemoeiden zich met kerkverlating?	30
Kerken na 1970	36
Kansel versus televisie	40
Omroepen veranderen	45
‘Christelijk’ wordt een EO-woord	49
Wanneer was er sprake van religiestress?	51
Sekten	57
De Evangelische Omroep	59
De Rooms-Katholieke Kerk	64
Nieuw binnengekomen	71
Schema	81
DIAGNOSE & REMEDIE	
Religiestress in soorten en maten	87
Religiestress in verkiezingstijd – een casus	95
Diagnose religiestress, wat te doen?	97
De spelregels	101
Kennis en verbeeldingskracht	110
Luisteren	121
God en ik praten weer met elkaar	124
EPILOOG	
We zijn en blijven kuddedieren	131

De Boeddha zou ooit gezegd hebben:

‘Je moet niet ergens in geloven omdat iemand het gezegd heeft, zelfs niet als ik het was, als het niet overeenstemt met je eigen opvattingen en je eigen gezonde verstand.’

TEN GELEIDE

Religie veroorzaakt stress in Nederland. Dat is vreemd. Kerken krimpen. Politieke partijen die zich beroepen op godsdienstige beginselen weten steeds minder kiezers aan te spreken. Wat kan ons religie dan nog schelen? Maar schijn bedriegt. Niet gehinderd door een teveel aan kennis worden de meest wilde meningen over religie en geloof verkondigd. Hoofddoekjes, christelijke homotherapie en ritueel slachten verhitten de maatschappelijke gemoederen. Ook sommige gelovigen schieten in een kramp. Kom niet aan verworven rechten, lijkt het devies van degenen die de godsdienst verdedigen.

Dit boek is in de eerste plaats een zelfhulpboek over religie voor een samenleving waarin het redelijk religieuze spreken en het redelijk spreken over religie langzaam maar zeker steeds ingewikkelder zijn geworden. Wie in dit boek een verklaring zoekt voor de kerkverlating en secularisatie kan beter terecht bij historici en sociologen die hier zinnige dingen over hebben geschreven. Mij gaat het vooral om de vraag waarom religieuze onderwerpen de publieke opinie volledig kunnen beheersen in een samenleving waarin godsdienst bijzaak is geworden voor heel veel mensen.

Aan stress heeft niemand wat. Dit boek – dat uit twee delen bestaat – is een remedie om religieuze stress te lijf te gaan.

In het eerste deel – Symptomen & ziektebeeld – gaat het om de vraag op wat voor wijze de afgelopen decennia in de Nederlandse samenleving sprake was van religiestress. Ik schets globaal enkele lijnen en bespreek daarna relevante stressfactoren.

Ik ben zeker niet volledig. Allereerst beperk ik me tot Nederland. Ik heb ervoor gekozen om me met name te richten op de seculiere en christelijke groepen in onze samenleving. Ik bespreek de reactie op de komst van

de islam in Nederland wel (met name die van het seculiere volksdeel), maar hoe moslims bijvoorbeeld denken over christenen is geen thema in dit boek.

Het is ook niet zo dat ik de gevoelige thema's die spelen in het debat over religie volledig uitdiep, laat staan dat ik alle thema's en onderwerpen bespreek die de afgelopen decennia religiestress veroorzaakten. Het is mij om iets anders te doen. Ik wil het patroon laten zien dat volgens mij sinds de jaren 70 aan het spreken over godsdienst in onze samenleving ten grondslag ligt. Overigens gebruik ik de woorden kerk, geloof, godsdienst en religie door elkaar. In de meeste gevallen bedoel ik er georganiseerde en geïnstitutionaliseerde vormen van godsdienst mee.

Het tweede deel – Diagnose & remedie – is het 'zelfhulpgedeelte' van dit boek. In dit deel ga ik in op de term religiestress. De aanleiding om dit boek te schrijven is de gevoeligheid voor religie in een seculiere samenleving. Zo is de term in eerste instantie ook bedacht.

Zelfs in een samenleving waarin de meerderheid van de bevolking zich niet meer rekent tot een of andere georganiseerde vorm van godsdienst, weet religie stress te veroorzaken. Toch kies ik voor een brede definitie, waaronder meer religieuze conflicten vallen dan alleen de botsing tussen geloof en seculariteit. Mijn definitie luidt: 'Religiestress ontstaat als de druk die religieuze of levensbeschouwelijke opvattingen en gedragingen op mensen uitoefenen te groot wordt. De mensen zelf en hun onderlinge relaties komen onder hoogspanning te staan, met als gevolg een verhoogd risico op spanningen, conflicten, mijding en geweld.'

Ik kies voor religiestress als containerbegrip. Waarom? Omdat ik gaandeweg het schrijven steeds meer tot de ontdekking kwam dat je de allergie voor godsdienst in onze samenleving niet los kunt zien van de spanningen die godsdiensten van oudsher veroorzaakten. Ik splits het begrip religiestress uit in twee hoofdtypen en bespreek vijf subtypen.

In het zelfhulpdeel bespreek ik vragen als: Hoe voorkomen we dat de stress over godsdienst het samenleven bemoeilijkt? Hoe kan religie een bron van inspiratie zijn, in plaats van een onruststoker die mensen almaar verder uiteen drijft? En last but not least: hoe blijven we zelf in evenwicht en vallen we niet ten prooi aan destructieve religieuze stress? De remedie die ik aanreik is allereerst een richting en geen pasklaar antwoord. Ik ben me ervan bewust dat tolerantie in veel gevallen juist gaat over opvattingen van anderen die je tegenstaan. Je tolereert een ander omdat je vindt dat je verdraagzaam moet zijn, terwijl het gevoel knaagt

dat wat die ander beweert of doet niet klopt. Verdraagzaamheid schuurt altijd: je houdt je vast aan redelijke argumenten, maar soms gaat de uitkomst tegen je gevoel of je geweten in. Juist daarom is tolerantie ook zo'n moeilijk onderwerp. De richting die ik aanreik is een poging om er toch iets meer over te zeggen dan dat verdraagzaamheid ingewikkeld is. Mijn zoektocht naar de spelregels van een harmonieuze pluriforme samenleving is nog niet ten einde. Ik hoop met het tweede deel een aanzet te geven tot het gesprek hierover.

Ook de vormgeving van het tweede deel sluit aan bij die van een zelfhulpboek: tips en overwegingen wisselen elkaar af. De afzonderlijke onderdelen zijn los van elkaar te lezen. Zelfs een preek en handreiking om op een specifieke wijze naar bijbelteksten te kijken, zijn in dit deel opgenomen. Ik volg daarmee een klassiek didactisch model: in een tekstboek vind je de achtergronden; een werkboek is bedoeld om datgene wat je geleerd hebt te oefenen. Het zelfhulpgedeelte is te beschouwen als het werkboek, compleet met tips en goedbedoelde raad.

Hoe kan geloof vruchtbaar zijn voor een samenleving die grotendeels seculier is? Dat wil ik degenen die religie wantrouwen graag laten zien: geloof kan ook waardevol zijn. Misschien is dat naïef: mensen zullen van mening verschillen over een vruchtbare bijdrage van religie aan ons samenleven en de mate waarin religie het publieke domein mag bepalen. Maar laat verschil van mening nooit een reden zijn om er het zwijgen toe te doen of een ander het zwijgen op te leggen.

Of we het willen of niet: Nederland is al eeuwenlang een land met meerdere religieuze gezindten, opvattingen en overtuigingen. Door de eeuwen heen is daar op verschillende manieren mee omgegaan. Het was niet altijd pais en vree. De kerk waarmee ik verbonden ben, de Remonstrantse Broederschap, is een product van zeventiende-eeuwse religiestress met zeer gewelddadige kanten. Precieze calvinisten verdroegen geen kerk die ruimte bood voor voortschrijdend inzicht of verschillende theologische standpunten. Rekkelijke remonstranten werden de kerk en vervolgens het land uitgegooid.

Remonstranten benadrukten van oudsher de waarde van pluriformiteit. Ik hoop dat ik met dit boek mijn steentje aan die traditie bijdraag.

Let wel: ik ben geen rekkelijke heilige. Over sommige onderwerpen die ik bespreek voel ik zelf nogal wat stress. Zo moet ik bekennen dat ik een verleden heb met de Rooms-Katholieke Kerk, die ik heb verlaten. Ook

kan ik me opwinden over de stellingname van evangelische en orthodoxe christenen. Dat klinkt zeker mee in dit boek en in mijn beschrijving van zaken.

Ik trap in zekere zin in mijn eigen val: ik verkondig het luisterend oor, maar ik ben vooral zelf aan het woord. Ik geef de opdracht om te onderzoeken hoe je ruimte voor elkaar kunt maken, maar tegelijkertijd geef ik aan waar volgens mij de grenzen liggen waarbinnen godsdiensten een menselijke samenleving mogelijk kunnen maken. Ik roep op om het oordeel over elkaar uit te stellen, maar laat ondertussen niet na om te vertellen wat ik ervan vind.

Bovendien kom ik met voorbeelden die veel met mijn persoonlijke leven te maken hebben. Zo klinkt mijn betrokkenheid bij de homo-emancipatie in de tekst door. Ik heb hiervoor gekozen omdat homoseksualiteit en geloof een terugkerend thema in mijn leven is, en ik in mijn werk als theoloog naar wegen zoek om dit onderwerp bespreekbaar te maken. Ook verwijst ik geregeld naar mijn kerk en bespreek ik ervaringen die ik als predikant binnen en buiten deze kerk heb opgedaan. Zo bezien is dit boek een persoonlijk relaas en is het beslist eenzijdig. Daarnaast: mijn theologische aannames zullen niet door iedereen gedeeld worden.

Mocht je me af en toe toch te stellig vinden: er zijn vast goede argumenten om er anders over te denken. Mocht je me te vrijzinnig of juist te christelijk vinden, dan hoop ik dat ik je uitdaag om vanuit je eigen overtuiging na te denken over oplossingen voor religieuze spanningen en conflicten. Mocht je bij het lezen van dit boek zelf in de stress schieten, leg het dan gerust weg: wat ik beweert is dat niet waard.

Waarom ik dit zelfhulpboek schrijf? Misschien wel omdat ik hoop dat mensen ooit vrij van religiestress kunnen zijn. En om eerlijk te zijn, dat vooruitzicht wens ik mezelf ook toe: om vrij te zijn van stress die door religieuze denkbeelden veroorzaakt wordt. Wie dit boek goed leest moet wel tot de conclusie komen dat de auteur er niet vrij van is, en zijn eigen tips en raadgevingen nog maar eens goed op zich moet laten inwerken. Niet de stressdokter, maar de patiënt is in dit boek aan het woord. Mijn pijn klinkt mee in wat ik schrijf. En meningen, stellingnames en oordelen maken deel uit van wat volgt. Wees gewaarschuwd!

De proloog bij dit boek is geschreven door kerkhistoricus prof.dr. Peter Nissen. Peter Nissen is hoogleraar spiritualiteitstudies en verbonden aan de Faculteit der Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit

Nijmegen. Hij wordt door de media vaak gevraagd als commentator bij ontwikkelingen in de Rooms-Katholieke Kerk.

In 2010 maakte hij via een 'kerkelijk verhuisbericht' bekend dat hij vriend werd van de Remonstrantse Broederschap. We delen daarmee het gegeven dat we allebei van huis uit rooms-katholiek zijn en ons op enig moment in ons leven verbonden hebben met de vrijzinnig protestantse Remonstrantse Broederschap.

In de proloog vertelt Peter Nissen zijn ervaringen met religiestress. Het commentaar dat hij in de media over kerkelijke zaken gaf, leidde bij sommige mensen tot heftige reacties. Ook schetst hij de eerste contouren van religieuze spanningen in Nederland. Ik ben Peter Nissen zeer dankbaar dat hij dit boek wilde openen met zijn evenwichtige gedachten over dit onderwerp. Zijn bijdrage is een oase van rust te midden van alle opwindende en soms persoonlijke stress die erin centraal staan.

Dank aan degenen die hebben meegelezen en me wezen op onvolkomenheden. Blij ben ik ook met de prent die Joep Bertrams maakte voor de cover en de vormgeving van het binnenwerk door Marjorie Specht. Ook de prettige begeleiding door uitgeverij Meinema heeft eraan bijgedragen dat dit boek er nu is.

Een belangrijke gesprekspartner bij de gedachtevorming over religiestress is voor mij mijn echtgenoot Peter Bost. Zonder hem was het maken van dit boek een stressexpeditie geworden. Op oudejaarsavond 2011 vroeg ik aan hem: 'Waar denk je aan als je aan godsdienst en kerk in Nederland denkt?' Hij antwoordde: 'Stress.' Zo is het woord religiestress geboren. Aan Peter draag ik dit boek op.

Tom Mikkers
Den Haag, voorjaar 2012